

TIEN JAAR V.S.W.

Ons tienjarig bestaan hebben we tot nu toe gevierd met een tentoonstelling van oude schilderijen over onze wijken en met de „Open Monumentendag“. We sluiten dit jubileum af door onze jaarlijkse openbare bijeenkomst een feestelijk karakter te geven.

We komen bijeen in de oude Hillegondakerk, waar de kaarsen in de prachtige kroonluchters branden, het orgel blijde klanken ten gehore brengt, dia's van de wijken toen en nu worden vertoond en een gerenomeerd man spreekt. U bent zeer welkom!

Het programma luidt:

- 1 OPENING
- 2 ORGELSPEL door J.P. Veeneman
- 3 'TOEN EN NU', een diaserie over de wijken, zoals ze waren, zoals ze zijn.
- 4 Uitreiking der OORKONDEN, behorende bij de schildjes (onder voorbehoud).
- 5 PAUZE
- 6 'DE LAGE LANDEN TOEN', een lezing over het leven in onze streken in de pré-historie, door prof dr L.P. Louwe Kooijmans, hoogleraar aan het Instituut voor Pré- en Protohistorie der Rijksuniversiteit te Leiden.
- 7 Gelegenheid tot discussie
- 8 Sluiting (ca 22.45 uur).

Voor toelichtingen zie bladzijde 2.

De Hillegondakerk in 1986, vanaf de Bergse Dorpsstraat (over het bouwterrein gezien).

OPENBARE AVOND

MAANDAG 23 NOVEMBER 1987

20.00 UUR - KERK OPEN VANAF 19.30 UUR

HILLEGONDAKERK

KERKSTRAAT / KERKDREEF HILLEGERSBERG

orgel

Terwijl u tussen half acht en acht uur binnenkomt, de kerk bekijkt en bekenden begroet, bespeelt vanaf kwart voor acht de organist Jan Pieter Veeneman het orgel, dat enkele jaren geleden geheel is gerestaureerd.

Veeneman is een leerling van de vaste organist van de Hillegondakerk, Aad van der Hoeven, die graag zelf voor ons had willen spelen, maar wegens een al afgesproken concert elders verhinderd is.

Na de opening van de bijeenkomst speelt Veeneman een 'serieus' stuk, het Preludium in C van J.C. Kellner (ca. 4 min). Kellner was een tijdgenoot van W.A. Mozart en het preludium klinkt ook mozartiaans. De organist zal zelf een korte toelichting op dit orgelwerk geven.

dia serie

De vereniging (en de werkgroep die er aan vooraf ging) heeft in haar bestaan een kleine duizend dia's verzameld, waarop vaak panden uit de wijken (huizen, kerken, boerderijen etc.) staan, maar ook soms bomen of andere landschappelijke elementen. Vrijwel alle dia's zijn door leden gemaakt.

Enkele weken geleden is de vereniging bovendien in het bezit gesteld van ruim 150 dia's uit de collectie van een particulier die onbekend wenst te blijven. Deze particulier heeft ze gebruikt bij praatjes over Hillegersberg die hij hield. Deze dia's zijn ouder dan die welke de vereniging al bezit; alleen daarom al zijn we er zeer dankbaar voor. Ook zijn er dia's bij, gemaakt van oude foto's; die zijn minder uniek, maar toch nuttig als illustraties tussen de 'echte', jongere dia's.

Wij willen u op de komende avond uit de hele collectie plaatjes tonen, vooral om te laten zien wat er verandert - hetzij ten goede, hetzij ten kwade en dat soms in bijzonder korte tijd.

oorkonden

Wanneer een huis of ander gebouw bijzonder goed is onderhouden of goed gerestaureerd en dat met grote opofferingen door de eigenaar of gebruiker, dan geeft de vereniging hem daarvoor een OORKONDE en het pand een SCHILDJE. Een jury van deskundigen en enthousiaste leden beoordeelt de voorgedragen panden. Het is nog niet bekend of ook dit jaar een of meer panden een positief advies krijgt; daar hangt de eventuele uitreiking ook dit jaar van af.

^de lage landen toen^

In 1976 werd in het in aanleg zijnde Bergse Bos een kanovijver gegraven. Daarbij werden naast enkele scherven en een bijltje ook enige goed geconserveerde visfuisjes gevonden op ca 8m- NAP.

Wie waren de mensen die daar leefden en visten?

De donk van Hillegersberg is vaak onderwerp van speculatieve beschouwingen over het wonen in zeer vroege tijden hier ter plaats. Naar men zegt zijn enige vuurstenen voorwerpen gevonden en scherven uit de late steentijd, doch bevestiging hiervan is niet te krijgen. Woonden er inderdaad mensen op de donk - een min of meer droge plek temidden van uitgestrekte veenmoerassen - of verbleven zij hier slechts tijdelijk, om te jagen of te vissen, en verdwenen zij daarna weer naar hoger gelegen streken elders?

Het beeld dat thans voor ogen staat bij de onderzoekers van de plaatselijke pre-historie, is dat van mensen wonend in basiskampen met een jachtterritorium daar rondom. In deze theorie zou de vondst van Bergschenhoek een 'viskamp' kunnen zijn, behorende bij een 'semi'-permanente bewoning op de toch relatief kleine donk van Hillegersberg. De permanente woonplek van deze mensen was oostelijker, in hoger gelegen gebieden. Onderzoek hiernaar is en wordt verricht door o.a. het Archeologisch Centrum van de Rijksuniversiteit van Leiden.

Prof. Louwe Kooijmans is o.m. een van de drie auteurs van het 'Boek van de Maand' september 1981, getiteld "Verleden Land, archeologische opgravingen in Nederland".

10 JAAR WIJKBEHOUD

••• TERUGBLIK ••••• VOORUITBLIK •••

De VSW bestaat 10 jaar, een eerste decennium, een tweede lustrum.

Een moment om even bij stil te staan, het moment om even terug te blikken naar de al bijna duistere periode van ontstaan; maar ook om vooruit te zien: wij zijn weliswaar een "historische" vereniging, vandaar een steeds aanwezige interesse in de geschiedenis en ontwikkeling van de wijk, doch wij houden ons bezig met datgene wat er nu is aan historische gebouwen, wij leven nu.

Wij ijveren voor het behoud van ons kultureel erfgoed, doch behoud op zich kan geen solitair doel zijn; om dit te kunnen bereiken is een gebruik volgens eigentijdse normen noodzakelijk.

Alleen nostalgie is te eenzijdig en kortzichtig om succesvol te zijn of te blijven. Men dient de maatschappelijke ontwikkelingen te zien, en te ijveren het bestaande waardevolle uit onze omgeving daarin nuttig in te passen.

10 jaar terug begon het officieel, daarvoor was het allemaal nog een zoeken en proberen. Het begon bij de circulerende plannen om in de Achterplas bij Lommerrijk een grote flat te bouwen; elders in Rotterdam werd toen de Koninginnekerk gesloopt. Enkele verontruste wijkbewoners spraken elkaar daarover aan, en de vonk sprong over.

Hoe begin je en hoe ga je verder? Welke structuur, welk bestuur?

Er is daarna zoveel gebeurd. Door de wijk lopen met een grote kaart, daarop notities maken, brainstormen en bezinnen op goede beoordelingscriteria, kortom hard werken met enthousiaste mensen.

Een zeer voorzichtige en afwachtende houding van toenmalige wijkraad, na een eerste contact met de commissie Ruimtelijke Ordening (27 jan. 1977) om de resultaten toe te lichten, en pogen het resultaat een min of meer formele status te geven. Brieven naar Wijkraad en College van B&W, maar oh wat was men voorzichtig. Ondersteunen kon niet, maar wel "onder dankzegging aanvaarden", het mocht immers eens consequenties hebben of -erger nog - geld kosten.

Een kort chronologisch overzicht:

- najaar 1975: contact met de gemeente Rotterdam (S.O), gezamenlijke rondwandelingen door de wijk, en het maken van een inventarisatiekaart - meer pragmatisch dan wetenschappelijk, maar beter dan niets.
- najaar 1976: eerste contacten met wijkraad en gemeentebestuur.
- 8 dec. 1976: voordracht voor de wijk met

presentatie van de inventarisatiekaart.

- voorjaar 1977: opstellen verenigingsstructuur - statuten en oprichtersverklaring.
- 7 maart 1977: orientatiebijeenkomst in de Castagnet.
- 26 mei 1977: vergadering in de Brandaris over statuten etc.
- 24 aug. 1977: officiële oprichting door passeren van de akte.
- 15 sept. 1977: oprichtersvergadering met bestuursverkiezing en presentatie van de werkkommissies.
- 3 nov. 1977: eerste openbare propaganda-avond met lezing onder het thema: "worden onze wijken bedreigd?"

Toen was de VSW "op poten" gezet en min of meer op regelmaat.

In het voorjaar - de maand mei - worden de ledenvergaderingen gehouden, meest voorafgegaan door een kleine excursie of bezoek, en in november is er de openbaar toegankelijke "propaganda-avond" waar meest onder thema een aktueel onderwerp wordt behandeld of een spreker wordt uitgenodigd een interessant item toe te lichten.

Enige thema's waren o.a. "de wijk is 1000 x Uw huis", "wat doen ze met onze wijk", "landschap en monument", "verleden & toekomst" en die betreffende de gemeentelijke monumentenzorg.

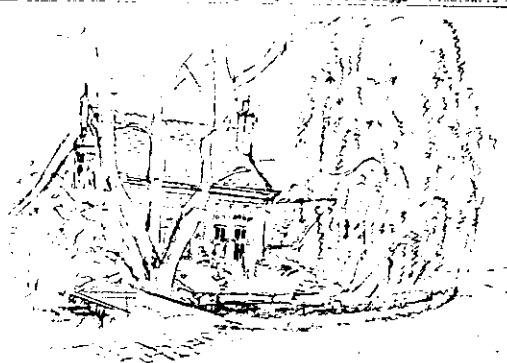
vereniging stadsbouwkundig wijkbehoud hillegersberg schielbroek en lerbregge 4

uitnodiging
de wijk is 1000 x Uw huis

Op de het thema voor de bijeenkomst die op 30 november 1976 in de Koninginnekerk (hij)

vereniging stedenbouwkundig wijkbehoud hillegersberg-schiebroek en terbregge PUBLICATIE no 7

landschap en monument

vereniging stedenbouwkundig wijkbehoud hillegersberg-schiebroek en terbregge PUBLICATIE no 14

Rotterdamse monumentenzorg

Vele boeiende lezingen werden gehouden, waarbij met name die van Rudger Smook mag worden genoemd over "wijkbehoud en monument" 1982 tijdens het eerste lustrum.

Een groot succes was de rondvaart met de Plaswijckboot Piet Heyn over beide Bergse Plassen, met beter weer dan tijdens de recente "open monumentendag". Op het water is het beeld verrassend anders dan gezien vanaf de oevers; vanuit de lucht een volgende maal?

Diverse exposities, alle de wijk betreffende werden gehouden, o.a. schilderijen van Koos Landers (1982) en Dick Carlier (1984).

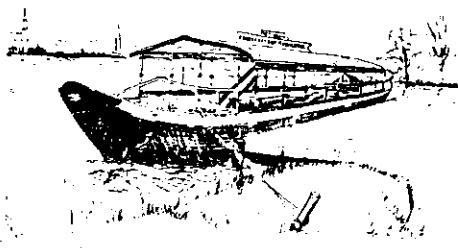
In samenwerking met de Deelgemeente werd de tentoonstelling over het gebouw van de sekretarie gehouden - 100 jaar villa Buitenlust - en heel recent het samenbrengen van schilderijen uit verspreid partikulier bezit, "de oude wijk bijeengebracht" waarvan ook een zeer gevraagde catalogus werd samengesteld.

Tot slot over onze activiteiten de instelling in 1980 van de regeling betreffende de gevelschildjes en de daarbij behorende oorkonde als blijk van waardering voor die eigenaren/bewoners die zich veel moeite getroosten hun historisch bezit in goede staat te krijgen of te houden. Sedert 1980 werden 21 onderscheidingen uitgereikt, waarbij wij veel waardering en publiciteit mochten ondervinden.

vereniging stedenbouwkundig wijkbehoud hillegersberg-schiebroek en terbregge PUBLICATIE no 1

Met volle vaart vooruit

vereniging stedenbouwkundig wijkbehoud hillegersberg-schiebroek en terbregge PUBLICATIE no 2

Verleden en toekomst

vereniging stedenbouwkundig wijkbehoud hillegersberg-schiebroek en terbregge PUBLICATIE no 3

De VSW is een bloeiende vereniging, met een nog steeds toenemend ledental. Bedroeg het aantal leden - beter: medewerkers - bij de oprichting 56 stuks, twee jaar later was dit al 200, en bij het eerste lustrum 264. Thans bedraagt het ledental bijna 450.

De contacten met het ledenbestand worden uiteraard onderhouden via de jaarlijkse ledenvergadering. Na de "winterstop" trachtten wij via de "brief aan leden/donateurs" inzicht te geven over onderhanden zijnde activiteiten en ontwikkelingen, en er is uiteraard de publikatie "Tussen Wilgenplas & Rotte", welke twee maal per jaar wordt uitgegeven, waarin verantwoording wordt afgelegd over het gevoerde beleid en activiteiten, en waarin ook vele interessante artikelen onder de aandacht worden gebracht.

Goede contacten onderhouden wij met de pers, gemeentediensten en het deelgemeentebestuur. Onze zienswijze is daar voldoende bekend; soms wordt in goed overleg een bevredigend resultaat bereikt, al blijft er nog veel te wensen over. Het komt ook voor dat de meningen duidelijk verschillen; wij zijn en blijven een belangenvereniging met een duidelijk omschreven doel - leest U de statuten er maar op na. Belangenafweging in breder verband mag niet van ons worden verwacht, al trachten wij de redelijkheid van een en ander niet uit het oog te verliezen. Wij schromen echter niet ons belang dan middels een bezwaar onder de aandacht te brengen; belangenafweging moet dan plaatsvinden waar zij hoort, namelijk bij het politiek bestuur.

10 JAAR WIJKBEHOUD

Een passage uit de eerste lustrumkrant, geaktualiseerd naar de tijd van vandaag luidt:

"10 jaar van lief en leed, van successen en van bouwkundig verlies. Geslaagde initiatieven en mislukte pogingen, snel begrip en lang wachten"

Inderdaad: lief en leed, succes en verlies, begrip of het volledig ontbreken ervan.

Dit was zo de afgelopen 10 jaar, dit zal in de toekomst waarschijnlijk niet anders zijn. Het geeft vreugde indien na harde inspanning een incidenteel succesje wordt bereikt, het geeft frustraties dat in andere gevallen er geen openingen worden gevonden, de wil of het begrip er niet is, de financiën ontbreken of de harde economische wetten en winstbejag domineren.

Ook de stroomlijning van het proces kan worden bemoeilijkt. Er wordt in Rotterdam weliswaar gewerkt aan nieuwe regelingen over monumentenzorg - een decentralisatie naar gemeentelijk nivo - doch het gaat zeer langzaam en sterk ambtelijk afgeschermd. Lijnen naar wijk of deelgemeente ontbreken vrijwel geheel, terwijl inbreng vanuit het partikulier initiatief, ondanks alle pogingen, is beperkt gebleven tot "Roterodamum". De vrees voor onvoorzienbare financiële consequenties is hiervoor waarschijnlijk de drijfveer, terwijl daarnaast de conflicten tussen stadsvernieuwing en monumentenzorg bijna symbolisch zijn.

Binnen dit spanningsveld moet de VSW opereren - afstandelijkheid vanuit de overheid, achter feiten aanlopen vanwege gebrek aan, of achterhouden van, informa-

tie en meest pratend over het bezit van anderen. Een moeilijke positie, daarom is een incidenteel succesje soms zo welkom.

Op ideëel gebied is het werk hoopgevend en dankbaar: historisch onderzoek, thematische benadering van architectonisch-technische zaken, weergave van de huidige situatie, aktualisering van de kwaliteiten-inventarisatie zijn onderwerpen waarmee de VSW veel waardering oogst, en waarop het werk ook in de toekomst voor een belangrijk deel gericht zal blijven. Ook het uitgeven van boeken en andere publikaties, alsmede het organiseren van exposities is hieronder begrepen. Prioriteit hierbij heeft de aktualisering van de inventarisatiekaart met monumenten, monumentwaardige-, beeldbepalende- en beeldondersteunende panden in onze wijk, teneinde een slagvaardig instrument te hebben in voorkomende gevallen, en waarmee, goed onderbouwd, aangegeven kan worden waarom een bepaalde kwalifikatie aan een pand wordt gegeven.

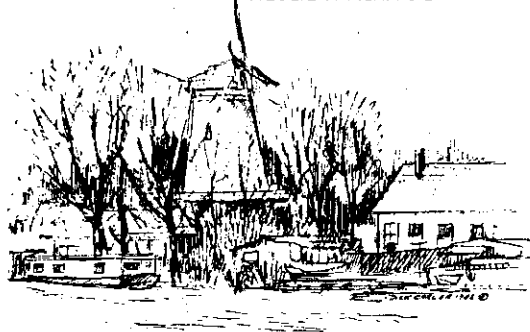
Daarnaast is het de bedoeling een serie afzonderlijke dokumentatiebladen op te zetten van op zichzelf staande objecten. Bij de open monumentendag werd reeds een tweetal gepresenteerd, namelijk de Dorpskern en het Boterdorpse Verlaat. Wij hopen deze serie spoedig te kunnen uitbreiden.

Gaarne wil het bestuur, nu bij dit tweede lustrum, de gelegenheid te baat nemen zijn dank uit te spreken naar de leden voor het vertrouwen en de ondersteuning die in die periode werd gegeven, en in het bijzonder de huidige en oud- bestuursleden, de leden van de verschillende werkkommissies en de "vaste" medewerkers aan activiteiten zoals exposities en ons periodiek "Tussen Wilgenplas & Rotte", op wie wij altijd een beroep konden doen. Wij hopen dat dit nog lange tijd het geval zal zijn.

TUSSEN WILGENPLAS & ROTTE

vereniging stadsbouwkundig wijkbehoud heilegersberg schiedboek en terbrugge PUBLICATIE no 8

Met de wind in de zeilen

TUSSEN WILGENPLAS & ROTTE

vereniging stadsbouwkundig wijkbehoud heilegersberg schiedboek en terbrugge PUBLICATIE no 12

Onze monumenten en bijna-monumenten

DE STRAATWEG

 WERKEN IN UITVOERING

Vele van onze lezers zullen regelmatig de Straatweg op en af rijden in de auto of de tram. Ook een zondagswandeling "rondje Plas" voert ons over de Straatweg. Autorijdend zal je aandacht gericht zijn op het verkeer en bijvoorbeeld de kwaliteit van de bestrating. Al wandelend of zittend in de tram is er allicht wat meer attentie voor de bebouwing en de mooie tuinen. Vooral deze laatste categorie passanten op de Straatweg zal het zijn opgevallen, dat er momenteel veel "werk in uitvoering" is.

Het begint al bij Station Noord: het vertrouwde "muizegaatje" wordt aangepast en verbeterd tot een "muizegat". De broodnodige opknapbeurt van de middenweg zal direkt ná beëindiging van de viaduktreconstructie worden aangepakt. Momenteel is nog niet bekend of er weer een bestrating van betonklinkers komt of dat dit gedeelte van een geasfalteerd wegdek voorzien zal worden. Onze Vereniging heeft bij de bespreking van de plannen voor deze opknapbeurt indertijd dringend gepleit voor een klinkerbestrating als het meest passend zijnde bij de grote karakteristieke panden, die vlak vóór en ná de eeuwisseling vooral tussen de Juliana van Stolberglaan/Minstreelstraat en Ceintuurbaan gebouwd zijn.

Van hieruit de Straatweg in de richting van de dorpskern Hillegersberg afrijdend, bespeuren we aan de linkerkant voorbij de Statenlaan, dat op het terrein van de firma Engelen-Heere sloopwerkzaamheden hebben plaatsgevonden: de showroom staat er niet meer en ook de reeds jaren dichtgetimmerde en steeds verder vervallende villa Jacoba is gesloopt. Op deze plaats zal thans de reeds lang geplande nieuwbouw verrijzen. De niet meer in gebruik zijnde villa Jacoba was sinds jaren door het verval geen sieraad meer voor de Straatweg. Wij hebben het altijd betreurd, dat door het uiteindelijk verlenen van de voor de nieuwbouw benodigde vergunningen het lot van dit uit 1918 stammende pand, waarvan de architectuur van nationale betekenis was, bezegeld was.

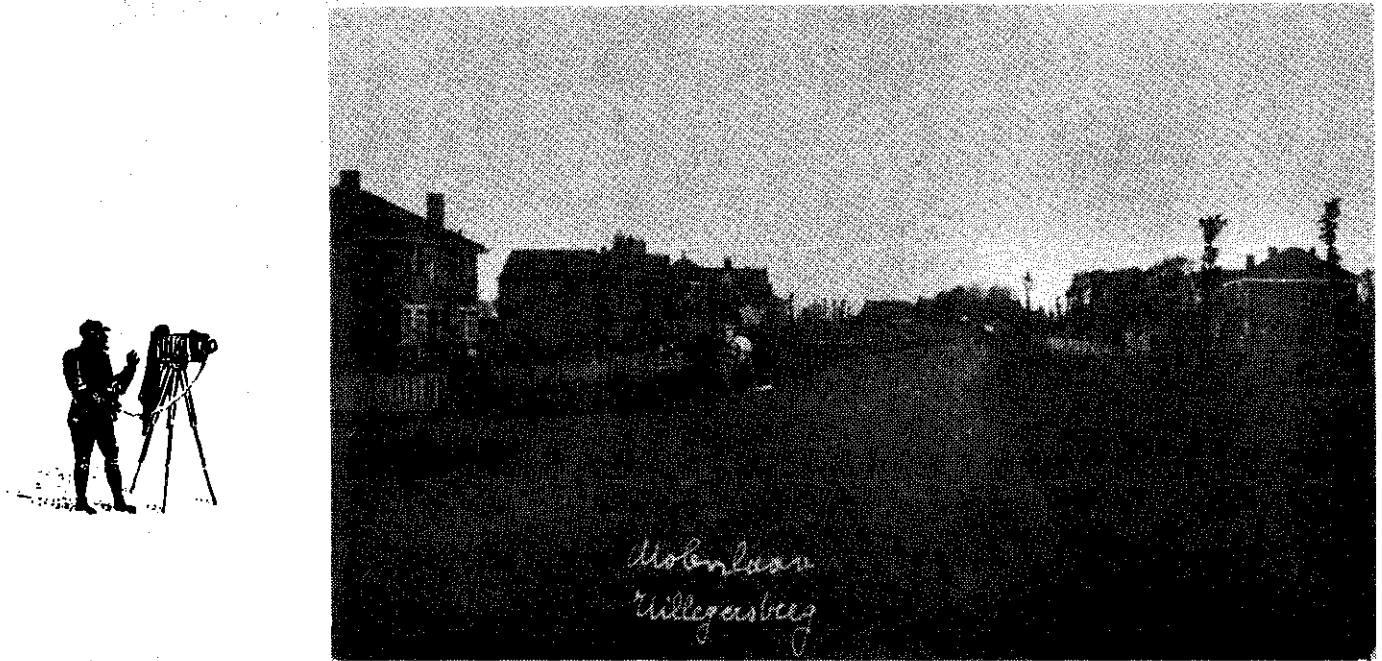
Gelukkig vinden er aan de Straatweg ook activiteiten plaats, die gericht zijn op het behoud van goede karakteristieke panden of het behoud van waardevolle elementen daarvan. Er zijn tegelijkertijd twee grote werken in uitvoering.

Het huis Margaretha (aan onze rechterhand gezien richting dorpskern) staat volledig in de steigers. Dit bleek noodzakelijk om een grote dakreparatie te kunnen uitvoeren: de leistenen dakbedekking was dringend aan vernieuwing toe. Het pand, dat uit 1894 stamt en van internationale betekenis is, heeft een ingewikkelde dakopbouw, een torentje en een dakrand met smeedwerk. De herstelwerkzaamheden worden door een in restauraties gespecialiseerde firma uitgevoerd: leidekkers verwerken uit Frankrijk aangevoerde leien; het gotenstelsel wordt vernieuwd, het hekwerk onderhanden genomen en het geheel compleeteerd met schilderwerk. Een zeer kostbare zaak dit alles: het is goed, dat bijdragen uit restauratiefondsen (hoewel allesbehalve kostendekkend) eigenaren stimuleren tot het op bovengeschreven verantwoorde wijze uitvoeren van noodzakelijke reparaties.

Van het huis Sorghvliet (vóór 1888 gebouwd) staan op het moment, dat wij dit schrijven, de voorgevel en het plafond van de woonkamer begane grond keurig ingeklemd tussen de belendende panden. De rest van het huis is tijdelijk nagevoeg geheel verdwenen en zal opnieuw worden opgebouwd, zodanig dat het van modern comfort is voorzien en de tand des tijds weer kan doorstaan.

Zoals U uit het bovenstaande hebt kunnen begrijpen zijn er dus enerzijds ontwikkelingen die wij betreuren, anderzijds worden deze echter weer een beetje gecompenseerd door de uitvoering van vèrgaande herstelwerkzaamheden. En ten slotte: wij hopen U ooit nog eens goede berichten over de Adriaanstichting te kunnen melden.

PRAATJE bij een PLAATJE * *

Ooit was de Molenlaan een kale polderweg van grijs steenslag met aan weerszijden een sloot. Twee boerenkarren konden elkaar maar net passeren. Halverwege ongeveer, waar nu lijn 4 'de lus' maakt, daar tegenover had je de boerderij van Van Herk met op de achtergrond een paar molen-
gangen. In het voorjaar bloeide het koolzaad; een levend schilderij.

Aan de Terbregse Dorpsstraat de korenmolen; tot vandaag de dag het pronkjuweel. Daar tegenover het buitenhuis (soms wel herenhuis genaamd) dat jammer genoeg ook al onder de slopershamer viel.

Aan de kruising Molenlaan/Grindweg stond een A.N.W.B.-wegwijzer: Bergschoek, Bleiswijk, Zoetermeer, Zegwaard. De weg voerde tot aan Leiden (zo'n 26 km.).

Vanuit Terbregge was er een autobusdienst, de T.O.D. Maar, zoals dat met afkortingen wel vaker gaat, men maakte op de T.O.D. geen uitzondering. We zeiden dus: 'Tot Onze Droefenis'.

Zoals u ziet kieke onze fotograaf op het plaatje richting Grindweg. Van filevorming was nog geen sprake!! Het verkeer wachtte gewoon even.

Ziedaar, 'dierbare beelden uit mijn jongensjaren'.

10 JAAR V.S.W.

TWINTIG KEER ' TUSSEN WILGENPLAS & ROTTE '

Iedere zich zelf respecterende vereniging heeft zo zijn krantje; wij dan niet? Toch denken wij dat onze 'Wilgenplas en Rotte' meer te betekenen heeft dan die krantjes; het oogmerk is anders.

Al het eerste nummer, op 31 oktober 1978 verschenen, was niet uitgegeven om de leden te informeren over het wel en wee van de vereniging, of ze met min of meer geslaagde stukjes bezig te houden. Nee; de oplage was meteen al 2000 stuks terwijl er toen nog maar een 170 leden waren. Be-doeld werd om een zo breed mogelijk publiek te attenderen op diverse problemen die er op ons gebied in de wijken bestonden, en tevens om de lezers uit te nodigen voor de komende openbare avond ('De wijk is 1000 x Uw huis'). Liever hadden we de krant in een oplage van 18.000 huis aan huis verspreid, maar dat ging en gaat de financiële en organisatorische draagkracht te boven.

Vanaf dat eerste nummer is het traditie: omstreeks 1 mei een krant voor de leden en donateurs en omstreeks 1 november één ook voor een grote verspreiding onder de bevolking. Daarnaast krijgen de leden in het begin van het jaar een brief, die in 1983 de naam van de krant kreeg, in 1987 alleen maar de vorm (hierna n° 18½ genoemd).

In de mei-krant staan onder andere de stukken voor de jaarvergadering (agenda, jaarverslag, jaarrekening en begroting, een overzicht van de staat van de monumenten en andere waardevolle gebouwen, de verantwoording van de uitgereikte oorkonden voor uitstekend onderhoud of restauratie). Saaie stukken? - we hebben zelfs eens een nadrukkelijk compliment voor het jaarverslag gekregen. En altijd zijn er de problemen en ontwikkelingen die tot historische, technische of beleidsmatige artikelen leiden.

De november-krant staat, naast de beschrijving van de komende openbare avond, steeds vol met de juist genoemde soort artikelen. Sommigen zijn aan het thema van de avond gekoppeld. En in (bijna) alle nummers is er een 'stukje' van Leen Kok: vroeger een verhaal over (vaak ook met) oude Bergenaren, tegenwoordig over een oud plaatje.

Met de vorm wordt nauwelijks meer geëxperimenteerd: we zijn gehecht aan onze aan elkaar gehechte blaadjes A4. De nummers 1 en 7 hadden een omslag van het eerste en laatste blad waarbinnen de overige velle-tjes los; nummer 2 was half zo groot met een nietje in de rug. Nummer 9 was, in het kader van het vijfjarig bestaan, geheel uitzonderlijk: vierkant (20 x 20 cm) en ook geniet in de rug. Geen dezer experimenten genoot warme bijval; tegenwoordig valt de aandacht geheel op de opmaak (welke letter? kolombreedte? enz.).

Belangrijker is uiteraard de inhoud. Van sommige artikelen besef je nauwelijks meer dat ze een ooit bestaand probleem beschrijven, andere artikelen zijn nog steeds actueel. En soms behoorden we duidelijk tot de eersten die een bepaald probleem aan de orde stelden (b.v. funderingen en grondwaterstand!).

Hieronder volgt een systematische opsomming van alle gepubliceerde artikelen tot in het vorige nummer (nummer/bladzijde).

AANDACHTSPUNTEN VERENIGING.

Diverse bouwplannen	1/8
Bouw- en herinrichtingsplannen	13/16
Op het nieuwe jaar	18½/1

BOEKEN.

De Ambachtsman vertelt...	16/7
Gebouwd in de Wijk	10/3; 12/10
Wandelen door H'berg, S'broek en Terbr.	6/19
Zo was Hillegersberg	1/12

BOUWKUNDE.

Geveltekens	7/9
Funderingen en grondwaterstand	16/8
Hekken	10/6
Over Voordeuren	12/14

DEELRAADSZAKEN.

Bouwplan Bergse Dorpsstraat 58-62 (zie ook 18/15)	16/12
Funderingsproblemen/stadsvernieuwingsfonds	15/23

DIVERSEN.

Opgraving aan de Bergse Dorpsstraat	16/6
Open Monumentendag	19/22
Introductie Sier/Wiarijn (industr. Arch.)	14/15

GESCHIEDENIS.

De Adriaan-Stichting: een markant gebouw	12/7
De Adrianalaan: bijna vergeten naamgeefster	3/7
Buitenplaatsen in H'berg en S'broek	5/15 6/20
Laatste Burgemeester (S'broek) overleden	10/4
De Donk van Hillegersberg	7/4
De Dorpsapotheek	18/15; 18½/2
Gemeentehuizen van Schiebroek	4/17

*De ontwikkeling van Hillegersberg (1936)	7/13
De Hillegondakerk	3/1
Rond het Hillegondahek	19/14
Aantallen Inwoners van Schiebroek	13/16
Katholieke kerken van H'berg en S'broek	5/3
Kerkhofhek Schiebroek	1/13; 4/20; 16/4
Papierindustrie aan de Strekkade	18/6
De 'Vriendschap'-bouwer	19/6
De Eigenaren Strekkade 25/26	19/11
Pompen of verzuipen: onze ondergrond	16/17; 17/20; 18/8
De kasteelruïne of Reuzenhuis	8/20
De Schiebroekse Vlietsloot	7/10
*Terbreggen (ca 1780)	15/18
Terbregge, dorp aan de rivier	12/3
100 jaar Tram in Hillegersberg	8/9

GESCHIEDENIS; herinneringen.

De Broodvisser vertelt.....	2/14
De Buurtagent vertelt.....	1/7
De Dichter vertelt.....	8/17
De Fotograaf 'vertelt'.....	16/14
Over Wout Jansen gesproken.....	13/13
De Kruidenier vertelt.....	4/16
De Scheepsbouwer vertelt.....	9/13
De Sluiswachter vertelt.....	3/13
De Smid vertelt.....	6/12
Een "Ouwe Bergenaar" vertelt.....	7/14
Over de Tolgaard gesproken.....	14/11
De Zadelmaker vertelt.....	5/17
Een Zondagskind vertelt.....	11/12; 12/12
Praatje bij een plaatje	17/3; 18/2; 19/17

JAARVERSLAGEN.

1978:	2/6	1979:	4/13	1980:	6/4
1981:	8/13	1982:	11/6	1983:	13/5
1984:	15/4	1985:	17/4	1986:	19/8

LANDSCHAP; NATUUR.

Bomen (de Bomenstichting)	14/13
Bomen geplant	17/28
Bomen in de verharding	6/6
Bomen in de wijk; waardebeoordeling	17/24
Het Boterdorpse Verlaat	9/8
Wandeling langs de Hoge Limiet	1/3
Mussen in de wijk	17/14
Rondje Plas	19/3
Reigers op Bijdorp	1/5
Het Schapeneiland	7/3

MONUMENTENZORG.

*Mooi Rotterdam, interview met de Roy van Zuydewijn (1975)	14/8
Rotterdamse monumentenzorg	3/5
Rotterdams monumentenbeleid	4/15
Rotterdams monumentaal beleid	5/11
Zorg om monumentenzorg	10/2
1985 - naar een nieuw monumentenjaar?	13/1
Monumentenzorg	13/9
Monumentenzorg in Rotterdam	14/2
Gemeentelijke monumentenzorg elders	14/7
*Monumentencoördinator adviseert eigenaren	15/19

OPENBARE BIJEENKOMSTEN.

De wijk is 1000 x Uw huis	1/14
Wat doen ze met onze wijk?	3/13
Verleden en toekomst	5/1
Landschap en monument	7/2
Onze monumenten en bijna-monumenten	12/1
Monumentenzorg: beleid en uitvoering	14/1
Bomen in de wijk/Restauratie in Hillegersberg	16/3
Inventariseren en Restaureren	18/1

OUDE GEBOUWEN.

Adriaanstichting	2/8
Het Berg- en Broekse Verlaat	15/3
Grindweg 19 in verval	19/6
De Grindweg (47 en 93)	4/2
Metselen aan de Hoge Limiet (n ^o 175)	19/22
Wit huisje... wat nu? (Hoge Limiet 249)	12/6
Lommerrijk en huis vrouw Romein	7/8

101 jaar Kerkstraat	18/12
(Oude) Molens	2/4
100 jaar Buitenlust, Raadhuis van H'berg	14/5
Ringdijk 50, 50 jaar	4/11
Divers Sloopwerk	3/div.; 17/27
Hoeve Vruchtenburg	4/2

POLITIEK.

Verkiezingsprogramma's: Monumentenbeleid en gemeentepolitiek	8/5
Verkiezingsprogramma's Deelgemeenteraad	18½/4

RESTAURATIES.

Koetshuis Grindweg 95	17/9
Kerkhofmuur Hillegondakerk	18½/3; 19/15
Restauratie Kerkstraat 13	16/20; 18½/2
Kleiweg 373-375 hersteld	18/11
Hek Straatweg 206	16/16; 18½/4; 19/5
Strekkade 25/26	16/16; 18½/4; 19/5
Het witte huisje aan de Strekkade (25/26)	18/5
Terbregse Rechter Rottekade 240	1/11

RUIMTELIJKE ORDENING, beleid.

Beleidsplan 'Kern en Plassen'	11/10; 12/4
Bergse Plassen in de aandacht	3/11
*Groeiend Hillegersberg (1937)	8/11
Groeiend Hillegersberg nu	8/13
Rotte en Rijksweg 16	15/20
Wijkbehoud in de ruimtelijke ordening	10/3

RUIMTELIJKE ORDENING; bouwplannen.

Bouwplannen op Bijdorp	1/6; 2/8
Engelen-Heere	2/19
Hoge Limiet/Abeelweg	1/9; 2/19
Kerkstraat herbestrating	1/1
Bestemmingsplan 'Kern en Plassen'	9/10
Streekplan	6/18
Structuurplan Rotterdam-Noord	2/18; 3/9; 4/5; 5/9; 6/19
Goede nieuwbouw soms best aanvaardbaar (wijkverdichting Schiebroek in uitvoering)	15/13

SCHILDERIJENTENTONSTELLING.

Uw schilderij? (oproep)	14/16; 16/7; 17/28
Tentoonstelling in april	18½/3
Tentoonstelling meer dan 1000 bezoekers	19/20

SCHILDJE EN OORKONDE (restauratie; onderhoud).

Invoering	2/17	
A.s. eerste uitreiking	5/13	
1980: 2/8-11	1981: 8/18	1982: 11/14
1983: 13/14	1984: 15/17	1985: 17/25
1986: 19/16		

STAAT DER MONUMENTEN.

1978: 2/15	1979: 4/7	1980: 6/8
1981: 8/15	1982: 11/8	1983: 13/12
1984: 15/12	1985: 17/12	1986: 19/12

STICHTING BERG EN BROEK.

Voornemen tot oprichting	6/16
Oprichting	9/14
Stichting Berg en Broek van start	11/9
Op de bres geklauterd	12/9
Werk van lange adem	15/16
Optie-leningen	17/17
Koop pandjes Strekkade 25/26	17/16
Restauratie Strekkade 25/26 op gang	18/4

DE VERENIGING.

Onze commissies	4/4
Wat is de commissie S&I en wat doet zij?	18/3
U, de leden	11/11
Wat doet de vereniging?	7/16
Vijf jaar wijkbehoud	9/3
Waar ligt onze Toekomst	9/7

* = Overgenomen artikel.

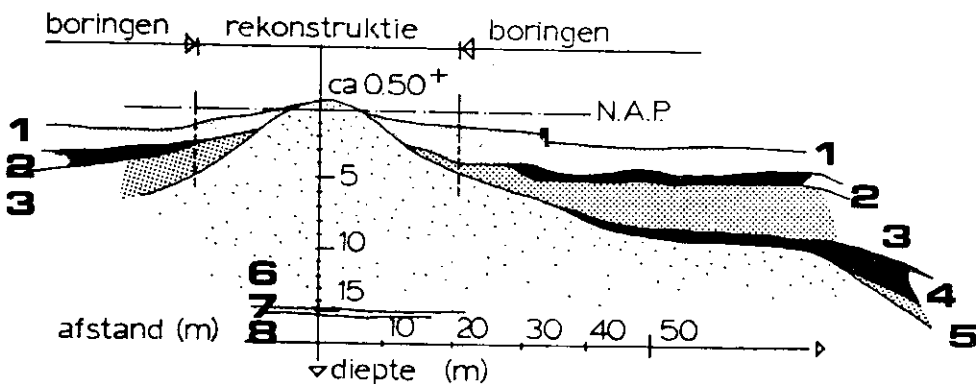
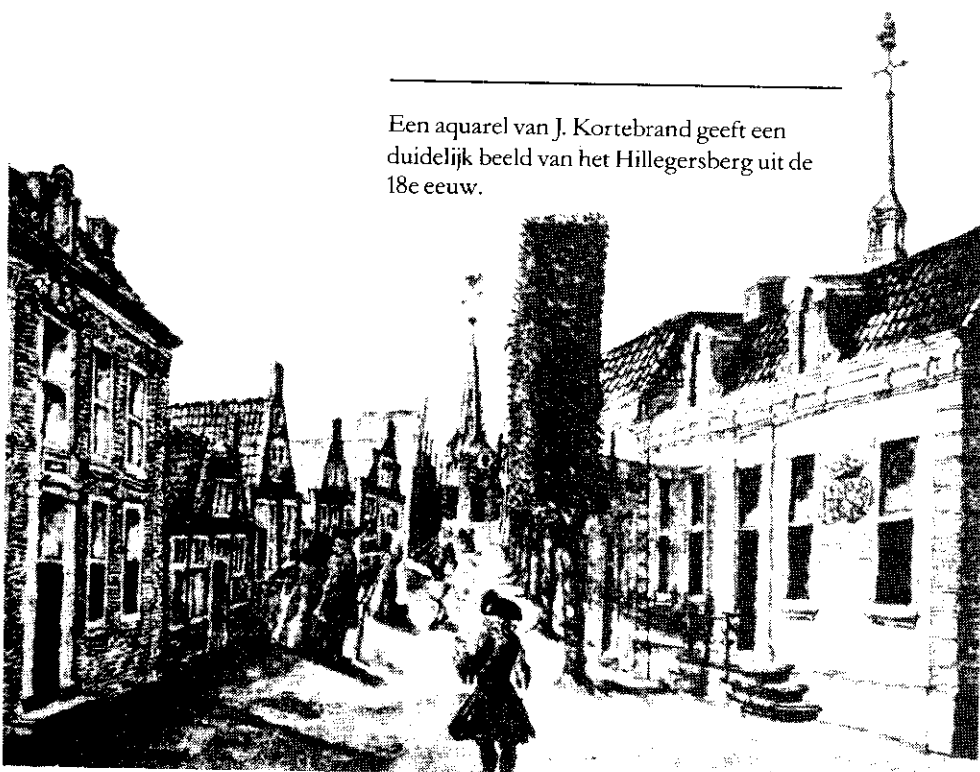
Hillegersberg in woord en beeld

Ter gelegenheid van de 'open monumentendag 1987' op 12 september jl. en van haar tienjarig jubileum heeft de vereniging een tweetal geïllustreerde vouwbladen uitgebracht.

Het eerste vouwblad heeft als titel „HET DORP OP DE DONK“. Na een schets van het ontstaan van de donk komt de geschiedenis van de bewoning aan bod. Te beginnen met de pré-historie en cumulerend in bijna 1000 jaar wel en wee van Hillelegondakerk, het Huis ten Berghe, het oude Raadhuis en de verdere dorpskern. Een afdruk van een aquarel van J. Kortebrand geeft ons een beeld van de Kerkstraat in 1755.

Daarnaast wordt, vanzelfsprekend, aandacht besteed aan het bebouwingsspatroon en aan de meest kenmerkende woningen en andere gebouwen, zoals het onlangs fraai gerestaureerde pand Kerkstraat 13.

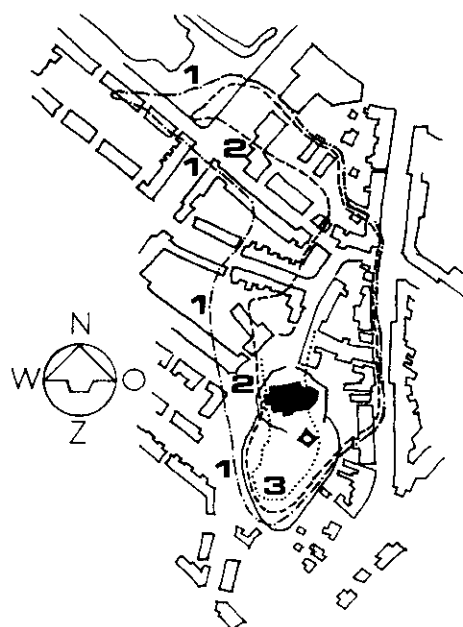
Een aquarel van J. Kortebrand geeft een duidelijk beeld van het Hillegersberg uit de 18e eeuw.

Dwarsprofiel donk van Hillegersberg

- 1 ophoging door opgebrachte grond
- 2 zee- en rivierklei duinkerke-tiel formaties
- 3 Holland veen – diverse assemblagezones
- 4 zee- en rivierklei calais-gorkum formaties

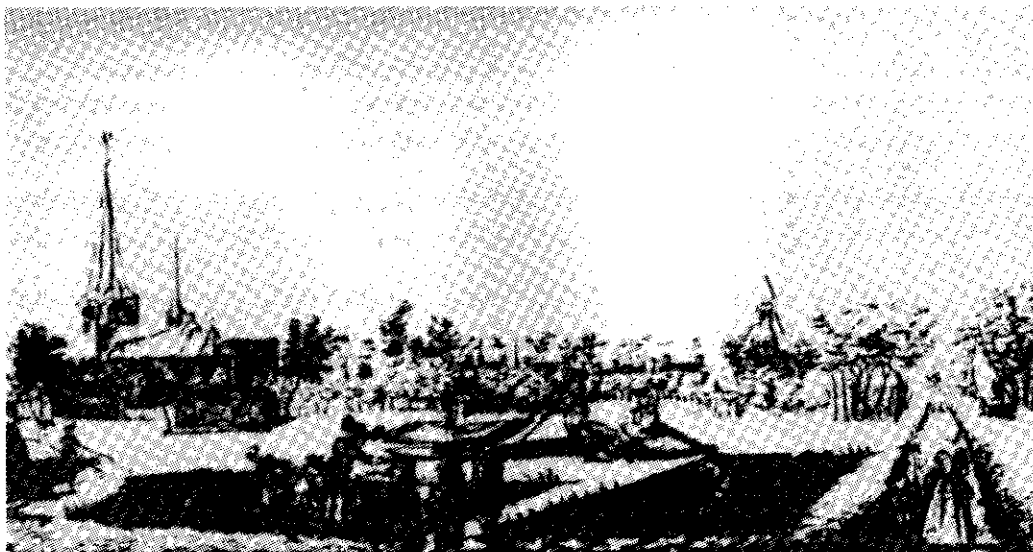
- 5 basisveen
- 6 pleistoceen donkzand
- 7 leemlaagje formatie kreftenheye
- 8 pleistocene ondergrond zand/grindlagen

Globaal ruimtelijk patroon van de donk
 1 geologische begrenzingen (Vink)
 2 morfologische begrenzingen (Vink)
 3 dagziende zone donkzand VU A)

Om op het ontstaan van de donk terug te komen: de legende van Hillegonda ontbreekt niet doch de meest plausibele verklaring - een geologische - is prozaïscher. De donk is een natuurlijke zandheuvel, een rivierduin.

Het tweede vouwblad heeft als onderwerp: „HET BOTERDORPSE VERLAAT TUSSEN STREKVAART EN ROTTE". Hierin wordt ook verteruggegaan in het verleden. Het Boterdorpse Verlaat (met een reproductie van een 'Bestedinge Van een nieuwe Houde VERLAET onder HILLEGONDSBERG' (1697)), de vroegere transportfunctie van de Strekvaart, de ontvening van de Voorplas, de (grotendeels verdwenen) molens, ze komen stuk voor stuk aan de orde.

Een smakelijk verhaal over het Prinsensmolenpad (hoe Hillegersberg er ten koste van Rotterdam financieel goed van af kwam) ontbreekt niet, evenmin als een korte beschrijving van de andere sluis, het Berg en Broekse Verlaat.

Niet alleen het verleden maar ook het heden (in soms lyrische bewoordingen) en de toekomst krijgen de nodige aandacht.

Beide vouwbladen zullen als lesmateriaal worden aangeboden aan scholen in onze deelgemeente.

Voor geïnteresseerde leden van onze vereniging zijn de vouwbladen gratis verkrijgbaar bij de secretaresse, mevr. L. Berger-Schut, Burg. le Fèvre de Montignylaan 4, tel 4 22 35 98.

* * * * *

H I L L E G E R S B E R G I N W O O R D E N B E E L D

HET OUDE RAADHUIS ALS BESTUURSCENTRUM VAN HILLEGERSBERG.

Als we spreken over het oude raadhuis aan de Kerkstraat dan zouden we dit gebouw met evenveel recht het oude ambachtshuis kunnen noemen. Vóór de Franse tijd was het namelijk de zetel van de Ambachtsheerlijkheid Hillegersberg, Rotteban en Bergschenhoek.

Het is misschien nuttig eerst uit te leggen wat men verstond onder een ambachtsheerlijkheid.

In de middeleeuwen kon de graaf voor een bepaald deel van het platteland - de steden hadden een meer onafhankelijke positie - het overheidsgezag overdragen aan een ambachtsheer. Deze oefende het gezag uit krachtens eigen recht, dus niet als overheidsdienaar. Het omvatte wetgeving, bestuur en lagere rechtspraak. In die tijd was er tussen deze taken nog geen scheiding, hetgeen onder de Republiek ook nog niet het geval was.

De ambachtsheerlijkheid was erfelijk, doch kon ook door verkoop of anderszins in andere handen overgaan. Zo werd de stad Rotterdam in 1576 door de Staten van Holland en West-Friesland belast met de Ambachtsheerlijkheid van Hillegersberg, Rotteban en Bergschenhoek. Tegelijkertijd kreeg het Hoogheemraadschap Schieland de opdracht de ambachtsrekeningen jaarlijks te verifiëren.

De zetel van het ambacht was gevestigd in Hillegersberg, doch tot 1599 beschikte men niet over een eigen lokaliteit. Daarom werd in een aantal gevallen gebruik gemaakt van de Hillegondakerk. Zo was de ambachtskist ¹⁾, waarin alle documenten het ambacht betreffende werden opgeborgen, in deze kerk geplaatst. Ook het presenteren van de financiële verantwoording van het ambacht geschiedde in de Hillegondakerk. Dit vond jaarlijks op 1 juli plaats ten overstane van alle ingelanden. In 1599 werd met goedkeuring van ambachtsheer en hoogheemraadschap besloten een ambachtshuis te bouwen. Nadat dit ongeveer anderhalve eeuw als zodanig in gebruik was geweest was het zo bouwvallig geworden dat het in 1752 moest worden afgebroken. Op de fundamenten werd een nieuw ambachtshuis, het huidige oude raadhuis, gebouwd. Dit laatste diende tot 1921 als onderdak voor het bestuur van Hillegersberg. In 1897 werd de belendende, later afgebroken, pastorie bij het raadhuis getrokken. In 1921 werd het nieuwe raadhuis aan de C.N.A. Looslaan betrokken. Dit diende tot 1941 als gemeentehuis van Hillegersberg.

Terugkerende naar de tijd van de Republiek der Verenigde Nederlanden iets over de ambachtsdienaren.

De schout was het hoofd van het ambacht. Samen met 7 schepenen vormde hij de schepenbank, die recht sprak in burgerlijke zaken, waarbij beroep mogelijk was bij de baljuw van Schieland.

Dezelfde personen, nu schout en weesmannen geheten, vormden de weeskamer, die voogdizaken en andere aangelegenheden met betrekking tot wezen en weduwen regelde.

Voor waterstaatkundig bestuur werd de schout bijgestaan door 7 kroosheemraden. Dit college was onder andere belast met het schouwen van wegen, kaden en wateringen en met de daarbij behorende rechtspraak. Het schouwen gebeurde jaarlijks in mei, waarna het resultaat voorgelegd werd aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van Schieland. De opgelegde boeten kwamen ten goede aan de schout, die daarvan een kwart moest afdragen aan de kroosheemraden.

Zoals misschien duidelijk is had de schout onder andere een tamelijk grote vrijheid in het opleggen van belastingen en boeten. Om de belangen van de ingelanden te beschermen waren er daarom 8 hoofdingelanden in het bestuur opgenomen, achtemannen genaamd. Er waren 4 oude en 4 jonge achtemannen, die voor 2 jaar werden benoemd, de oude door schout en schepenen en de jonge door schout, ambachtsbewaarders en oude achtemannen. Van enige invloed van de bevolking op de benoeming van de achtemannen was blijkbaar geen sprake. Schout, ambachtsbewaarders en ou-

➔

¹⁾ In het reglement voor het ambacht van 1704 is sprake van twee kisten: een ambachtskist en een wezen- en gerechtskist. Deze beide kisten worden ook vermeld bij de machtsoverdracht in 1752.

Chr. van den Berg (zie ²⁾) noemt een Heilige Geest- of armenkist, een rijk versierde kist uit 1600, die destijds (1936) in het nieuwe raadhuis stond. Deze kist bevindt zich thans in het Historisch Museum van Rotterdam.

>

de achtemannen stelden ten behoeve van de ambachtsheer de nominatie op voor de benoeming van nieuwe schepenen, kroosheemraden, turfmeesters, kerk- en armmeesters.

De 2 ambachtsbewaarders verzorgden de financiële administratie van het ambacht. Zij moesten jaarlijks de ambachtsrekening opstellen en deze op het gemeenlandshuis te Rotterdam ter goedkeuring voorleggen aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van Schieland. De ambachtsbewaarders werden benoemd door Schieland.

Schout en ambachtsbewaarders vergaderden iedere zondag, waarbij zij de correspondentie afhandelden en uitvoering gaven aan de besluiten van de vergadering van schout, ambachtsbewaarders en achtemannen. In deze laatste vergaderingen werd beslist over de op te leggen heffingen.²⁾

De regentenperiode was voor Hillegersberg in feite ten einde op die dag in maart 1795 waarop het comité révolutionnaire de raadszaal binnentrad en de aanwezigen verzocht deze te verlaten „onder verzekering van de volkomen veiligheid voor hunnen personen en bezittingen“. Er ontstond toen een woordenwisseling waarbij de schout - de bekende Johan Steenlack³⁾ - gebruik maakte van „indesente expressien en gebaarden“. Desalniettemin werd hij afgezet en vervangen door de fransgezinde Dirk Hopper Pzn, die als hoofd van de municipaliteit nog de titel schout droeg.

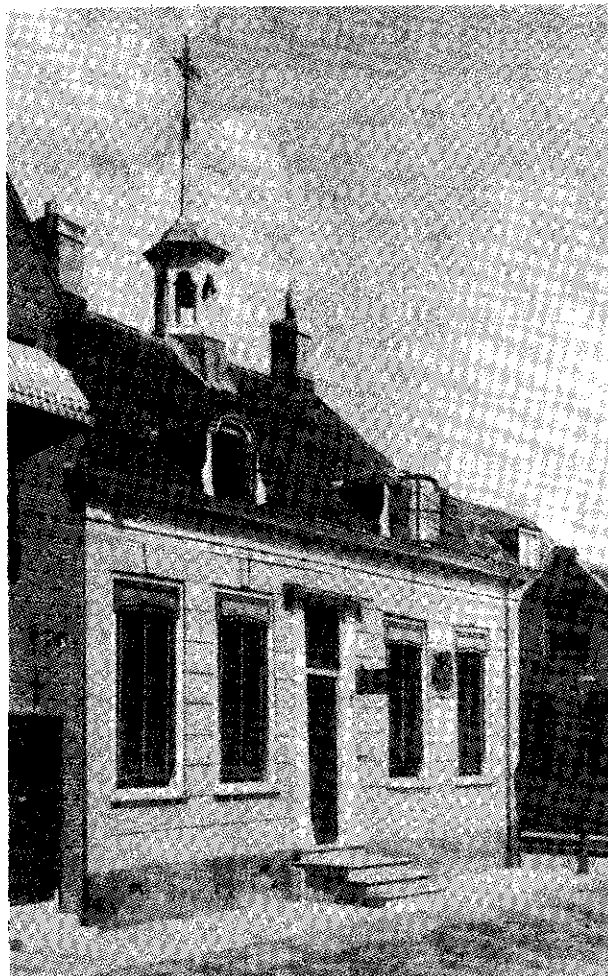
Hiermede kwam een einde aan de directe invloed van Rotterdam op het bestuur van Hillegersberg. Een toestand die zou voortduren tot de annexatie van 1941. In 1811 werd de gemeente gesplitst in de gemeenten Hillegersberg en Bergschenhoek.

De rechterlijke macht werd verzelfstandigd, doch bleef tot 1877 in het oude raadhuis gevestigd. Van 1811 tot 1838 waren er twee instanties werkzaam: het „vredegerecht“ voor eenvoudige civiele zaken en de „rechtbank voor enkele politie“ voor overtredingen. Het rechtsgebied was veel groter dan de gemeente Hillegersberg; het omvatte onder meer ook Waddinxveen en Moerkapelle. In 1838 werden beide colleges omgezet in een kantongerecht dat tot 1877 bleef bestaan.

Op waterstaatkundig terrein bleef het Ambacht Hillegersberg en Rotteban ook na de Franse tijd nog voortbestaan ten behoeve van enkele bestuurstaken en het beheer

van wat fondsen. In 1862 werd dit (waterstaats)ambacht opgeheven; de taken werden overgenomen door de polders en het hoogheemraadschap.

Formeel gesproken werden alle ambachtsheerlijkheden eerst bij de grondwetsherziening van 1848 opgeheven. Desondanks kocht de Amsterdamse predikant J.J. van Voorst nog in 1853 de Ambachtsheerlijkheid van Hillegersberg en Rotteban voor f 650,- van Rotterdam. Daarna is deze nog door vele handen gegaan; men kon er echter geen enkel recht aan ontleenen.⁴⁾

Het Oude Raadhuis in 1930

²⁾ Voor meer bijzonderheden zie: Chr. van den Berg: Over het ambachtshuis en de vroegere regering van Hillegersberg; Rotterdamsch Jaarboekje 1936; p. 143-152. Aan dit artikel zijn veel van de bovenstaande gegevens ontleend.

³⁾ Zie voor de familie Steenlack Wilgenplas en Rotte van mei jl., p 14.

⁴⁾ Thans is Heer van Hillegersberg mr dr L. de Gou, oudburgemeester van Venlo en Haarlem (red.)

De restauratie van de pandjes Strekkade 25-26 onder-
vindt stagnatie. Daarom komt het ons goed voor de
brief, die gezonden is aan degenen die de Stichting
(financiëel) behulpzaam waren, ook onder uw aandacht
te brengen. De inhoud spreke voor zichzelf.

stichting berg en broek

rotterdam, 9 september 1937.

Aan de donateurs van onze Stichting.

Dames en heren,

Nu de vakantietijd voorbij is - scholen zijn weer begonnen, diverse thans opgestarte wegwerkzaamheden zorgen weer voor opstoppingen, bouwvakkers staat weer op de steigers - wordt het tijd U te informeren over de "voortgang" der restauratie pand Strekkade 25/26. Voortgang tussen aanhalingstekens, omdat het voor ons allen zichtbaar is, dat de gang van zaken aldaar nog niet tot een gerestaureerd casco leidde.

Geconstateerd moet worden, dat hier géén bouwvakker aan het werk is, terwijl op grond van de in contracten vastgelegde raming van de restauratietijd, volgens opgave van architect en aannemer, verwacht mocht worden, dat vóór het begin van de bouwvakvakantie het casco er water- en winddicht bij zou staan.

Begin augustus werden wij door de architect, de heer D. Klamer, geïnformeerd, dat de samenwerking tussen aannemer en koper (dienstengevolge opdrachtgever) contractueel was beeindigd.

Onze voorzitter, de heer J.C.A. Kooijman, heeft naar aanleiding van dit bericht contact opgenomen met de koper.

Hem is toen gebleken, dat zowel de zakelijke verbinding tussen eigenaar/opdrachtgever en de heer Klamer als die tussen opdrachtgever en de aannemer was verbroken.

Over de oorzaken, die tot deze beeindiging hebben geleid, kunnen wij ons als niet rechtstreeks zakelijk betrokkenen niet uitspreken.

De koper heeft daarbij ook medegedeeld momenteel doende te zijn met het overleggen met andere aannemers om vervolgens op zo kort mogelijke termijn de restauratie te doen voortgaan: er is veel geld geïnvesteerd tot dusver (in een niet direkt zichtbare nieuwe hoogwaardige fundering en het rechtzetten/opvijzelen van het pand, alsmede aan erfpachtsbedragen). De koper is niet van plan dit zomaar lang renteloos te laten liggen.

Dank zij de zeer waardevolle, belangeloze inbreng van de bouw commissie, funderingsadviseur, makelaar en notaris heeft de Stichting in februari jl. met de koper een overeenkomst afgesloten, waarin nauwkeurig en zorgvuldig zijn vastgelegd de criteria, waaraan de restauratie moet voldoen. Op 1 december aanstaande is de Stichting gerechtigd te constateren of aan deze voorwaarden is voldaan.

In een boeteclausule is voorzien, in die zin, dat onvoorziene omstandigheden voorbehouden, op 1 december de cascorestauratie moet zijn uitgevoerd overeenkomstig de eisen van de Stichting.

Indien hieraan niet voldaan is, gaan de eigendomsrechten wederom naar de Stichting over en zal de Stichting de restauratie moeten voortzetten.

rotterdam, 9 september 1987.

- 2 -

stichting berg en broek

Het uiteenvallen van de samenwerking tussen architect, aannemer en opdrachtgever was uiteraard niet verwacht en niet voor de hand liggend: de hierdoor ontstane vertraging vormt voor alle partijen een onvoorziene omstandigheid, waardoor mogelijk de termijn van 1 december enige verruiming behoeft.

De koper heeft toegezegd duidelijkheid te zullen verschaffen ná afsluiting van een nieuw contract met een nieuwe aannemer.

Gesteld mag worden, dat alle bij de restauratie betrokken partijen teleurgesteld zijn over de afwikkeling tot dusver.

Met onze brief van maart jl. stelden wij U van de verkoop in kennis en bedankten wij U voor het feit, dat U onze Stichting zo ruimhartig grotere en kleinere bedragen geschonken, resp. geleend hebt, waardoor het ons mogelijk was daadwerkelijk de eerste stap te zetten, die zou leiden tot herstel in een authentieke staat van het pand.

De koper heeft in maart jl., zoals overeengekomen, praktisch alle bedragen, die door de Stichting waren besteed aan de verwerving van het pand en het opstarten van de restauratieplannen, terugbetaald. De ons geleende bedragen zijn vervolgens onder dankzegging teruggestort aan de "leners" en ons geschonken bedragen staan op onze bankrekening (tegen rentevergoeding); een registeraccountant zal een financieel verslag uitbrengen.

Het zal U uit het bovenstaande duidelijk zijn dat, hoewel de zichtbare stand van zaken op het bouwterrein betreuenswaardig is, Uw financiële hulp o.a. gediend heeft voor het vormen van een klein kapitaal van de Stichting, waardoor wij een bouwcrediet van een bank konden krijgen.

Mochten er bij U naar aanleiding van het bovenstaande nog vragen rijzen, dan zullen wij dat gaarne van U vernemen, waarna wij U naar vermogen hopen te informeren.

Rest ons nog te verklaren, dat wij ons vorig jaar zeer gesterkt voelden door de vele enthousiaste reacties op onze restauratieplannen.

Het is onze vaste overtuiging, dat er nog steeds plaats is voor deze positieve opstelling en dat het pand Streekkade op afzienbare termijn zal zijn gerestaureerd.

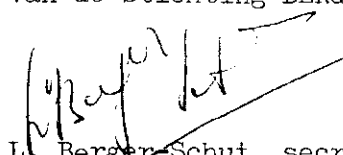
Met vriendelijke groeten,

hoogachtend,

namens het dagelijks bestuur
van de Stichting BERG en BROEK,

secretariaat:

Burg. l.F. de Montignylaan 4
3055 LE - Rotterdam.
tel. 010 - 422 35 98.

L. Berger-Schut, secretaris.

METSELWERK:

- DE STEEN - HET VERBAND - GEBREKEN -

Regelmatig wordt in Wilgenplas en Rotte gepubliceerd over restauraties, en wat daarbij komt kijken. Beschrijvingen van technische problemen, konstrukties en materialen kunnen de terzake niet deskundige lezer echter de nodige onduidelijkheden bezorgen. Het is daarom dat gezocht werd naar een methode om hierin te voorzien; een zogenaamd "TECHNISCH FEUILLETON".

Een eerste aflevering hiervan was het artikel over funderingen in 'Wilgenplas en Rotte' nr 16 november 1985.

Hieronder zal iets over metselwerk worden verteld, over de daarbij gebruikte materialen, methoden en mogelijke gebreken.

Bouwen is een aktiviteit die bepaald niet vrij is van tradities; dit geldt zowel voor de gebruikte materialen, alswel de konstruktie methoden. Eeuwenlang werden gebouwen gemaakt met de materialen welke ter plaatse aanwezig waren, of dit nu hout is in deze lage landen, danwel natuursteen in bergachtige streken.

In ons land was dit in de eerste plaats hout: stammen en takken, en met modder of leem dichtgesmeerde kieren. Later in een meer konstruktieve opzet, namelijk raamwerken van hout, en de openingen daarin dichtgemaakt met materialen uit klei gevormd, gedroogd en later ook gebakken.

De techniek van het toepassen van gevormde stenen van klei stamt uit de klassieke oudheid, waar reeds de Egyptenaren en Assyriërs het toepasten als zogenaamde tichels - ongebakken kleisteen hetgeen door het droge klimaat geen problemen tot gevolg had.

Weer later waren de Romeinen ware meesters in het metselen; men denke slechts aan de schitterende aquaducten in het Franse en Duitse land, welke al eeuwen de weersinvloeden weerstaan.

In ons land was het vooral de invloed van de kloosterlingen in de vroege middeleeuwen, welke de toepassing van baksteen bevorderde in de bouw van vooral kerken, maar ook kastelen en woonhuizen voor de rijken. De huisvesting voor de arbeidende bevolking bestond nog voornamelijk uit houten bouwwerken, en werd pas in de tijd van de steden - door schade en schande wijs geworden: branden - vervangen door bouwen met baksteen.

Men zou het bouwen in baksteen kunnen definiëren als:

"het opstapelen van kleine elementen van gebakken klei in een bepaald systeem,

met specie als hechtmiddel".

Uitgaande van deze definitie kunnen enige bestanddelen hieraan worden ontleend, namelijk de steen, het systeem van opstapelen en de specie, en daarnaast de gebruikte techniek en voorkomende gebreken.

I DE STEEN: HET MATERIAAL

Zoals gezegd is het basismateriaal van baksteen de klei, een verweringsprodukt van natuursteen, zodat de materialen waaruit natuursteen bestaat ook in klei voorkomen, voornamelijk silicaten van aluminium, ijzer en magnesium met onder andere bijmengsels als kalk.

Deze bijmengsels bepalen de kleur van de steen; zo wordt kalkhoudende klei na het bakken geel (men zegt: bakt geel) en ijzerhoudende klei bakt rood. Daartussen zijn er vele gradaties. De tegenwoordig vaak toegepaste witte of witgele stenen zijn afkomstig uit onder andere Duitsland, waar zeer zuivere klei (kaolien of porcelinaarde) en een hoge baktemperatuur dit resultaat geven.

De klei wordt bewerkt en vermengd zodat een plastische massa ontstaat waaruit de gewenste steenvorm kan worden gemaakt. Dit kan zowel handmatig - de fraai gestructureerde handvormsteen - alswel machinaal, waardoor strakke vormbak- of strengpers-stenen ontstaan.

De kleivorm wordt gedroogd (groene steen) en gebakken. In vroege tijden deed men dit in het veld, een kuil waarin werd gestookt - veldoven - waardoor een onregelmatig produkt ontstond, of later in een zogenaamde ringoven, een cirkel of ovaal met vele kamers waarin afwisselend werd gestookt in een kontinu proces van opwarmen - bakken en afkoelen en een beter produkt ontstond.

Moderne ovens hebben de vorm van een tunnel, met de vuurhaard in het midden, waarin karren met steen al opwarmend het vuur naderen waarin de inhoud gebakken wordt, en al afkoelend de tunnel uitrijden, alles onder strenge controle zodat een kwalitatief hoogwaardig produkt ontstaat.

Vanouds onderscheidt men bij de steen verschillende hardheden, al naar gelang deze dichter of verder van het vuur heeft gelegen. De zachtste kwaliteit noemt men "rood", alleen te gebruiken voor binnenwerk. Daarna komt "boerengrauw" iets harder en "hardgraauw" voor toepassing bij gevelmetselwerk. Van de hardste kwaliteit zijn "klinkers". Daarnaast is er nog de zogenaamde gesinterde steen, dat wil zeggen deze lag zo dicht bij het vuur, en is derhalve zo hard gebakken, dat de klei een beetje smolt en verglaasde.

DE BAKSTEENFORMATEN

Bakstenen zijn er in verschillende afmetingen, welke lang niet allemaal meer worden toegepast. Een ieder kent wel de grote stenen die in de toren van de Hillegondakerk zijn toegepast, de zogenaamde kloostermoppen, welke wel 30 cm lang waren. Daarnaast zijn ook de "IJsselsteentjes" bekend, veel kleiner dan de moppen.

De baksteenformaten worden sterk historisch bepaald, dat wil zeggen naar hun herkomst, in de meeste gevallen rivierstreken. Zo kent men Waalsteen, Rijn- of Vechtsteen, IJsselsteen, en daarnaast Friese, Zeeuwse, Limburgse, Groningse steen enz.

De bekendste baksteenformaten zijn:

Waalmaat	21,5x10,5x 5,25 cm
Vechtmaat	18,5x 9 x 4,25 cm
IJsselmaat	16 x 8 x 4 cm

Men onderscheidt bij een steen een "strek" - de lange kant - en een "kop" - de korte kant. In het algemeen is het zo dat twee "koppen" + voeg gelijk is aan een "strek" zodat bij het metselen een bepaalde verdeling kan worden nagestreefd.

METSSELVERBANDEN

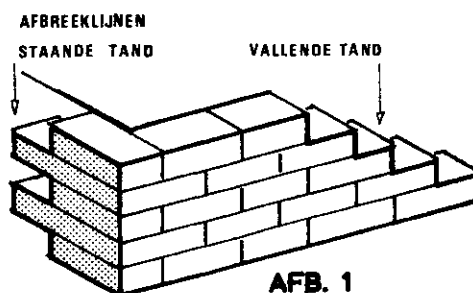
De wijze van opstapelen van bakstenen - de verdeling - noemt men het metselverband. In het verleden was een goed metselverband essentieel omdat de gebruikte metselspecies - de 'lijm' - weinig sterk waren. Men diende er toen naar te streven dat nooit twee voegen boven elkaar waren gelegen.

Naar gelang de dikte van de te metselen muur kunnen vele soorten metselverband worden onderscheiden.

Bij dunne muren is men uiteraard beperkt in de wijze van opstapelen; bij een muur van een zogenaamde "kop" dik (halfsteenswerk) liggen alle stenen met de lange zijde in de zelfde richting.

Bij dikkere muren is er een combinatie mogelijk van "langs" en "dwars" metselen van de stenen. Men werkt dan met zogenaamde koppen en strekken. Men onderscheidt verder nog massieve muren, dat wil zeggen zonder open tussenruimte, en muren die dit wel hebben, zogenaamde spouwmuren.

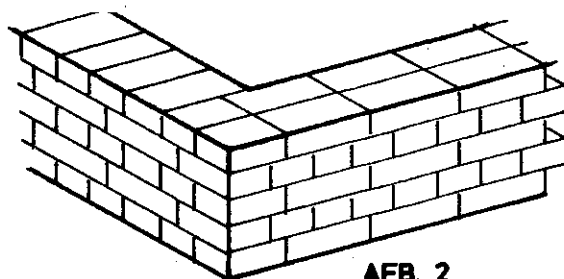
Traditioneel in Nederland wordt voor halfsteenswerk meest het zogenaamd "halfsteensverband" toegepast; alle stenen liggen in dezelfde richting doch een halve steen verspringend. (afb.1)

AFB. 1

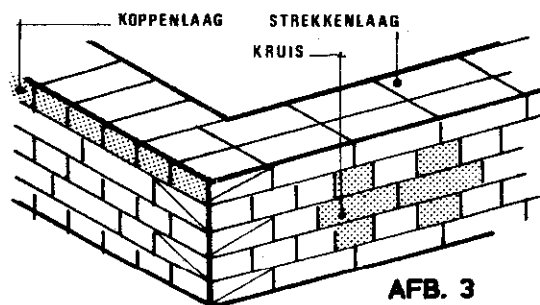
HALFSTEENSWERK HALFSTEENSVERBAND

Voor "steenswerk" wordt in Nederland vanouds het zogenaamde "staand" verband toegepast, afwisselend lagen van stenen langs en dwars, en een kwart steen verspringend, (afb.2) of het "kruisverband", een methode die er veel op lijkt, doch waarbij de strekken een halve steen verspringen en er in het voegenpatroon een kruis kan worden waargenomen (afb.3)

AFB. 2

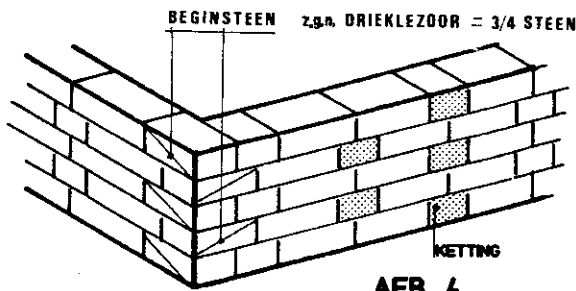
STEENS WERK STAAND VERBAND

AFB. 3

STEENS WERK KRUISVERBAND

Minder vaak voorkomende verbanden zijn onder andere het "Noors" of kettingverband waar door de afwisseling van koppen en voegen een kettingpatroon ontstaat bij halfsteens metselwerk, (afb.4) en het koppenverband bij dikkere muren, met alleen koppen in het zicht. Ook kent men het zogenaamde "wild" verband, dat wil zeggen dat geen patroon wordt nagestreefd doch een willekeurige verdeling.

AFB. 4

HALFSTEENS WERK NOORS- OF KETTINGVERBAND

II METSELWERK ALS INDIKATIE VAN PROBLEMEN

De gevels van een gebouw zijn de onderdelen die in onze omgeving het meest opvallen. De plattegrond is essentieel voor het gebruik van het gebouw, de kwaliteit ervan wordt in hoofdzaak hierdoor bepaald, doch is alleen door de gebruiker te ervaren dit in tegenstelling tot het uiterlijk, dat door een ieder kan worden waargenomen.

Metselwerk is in onze bouwtraditie een essentieel onderdeel van onze gebouwen; een gebouw zonder muren is nauwelijks voor te stellen en muren die niet van (bak-)steen zijn gemaakt komen alleen in de recente bouwtechnieken (beton-gietbouw) voor.

Gemetselde muren zijn ook bij uitstek de plaats waar bouwgebreken zichtbaar worden, of het nu problemen in de fundering zijn met verzakkingen als gevolg, of dat het een kwestie is van krimpen en uitzetten van een dakconstructie of onvoldoende sterkte van vloeren of balken.

In de meeste gevallen uit dit zich in de vorm van scheuren. Het patroon van scheurvorming kan vaak indicatief zijn voor de oorzaak ervan. Hierbij is goed in ogenschouw te nemen dat het moderne metselwerk zich duidelijk onderscheidt van oud metselwerk.

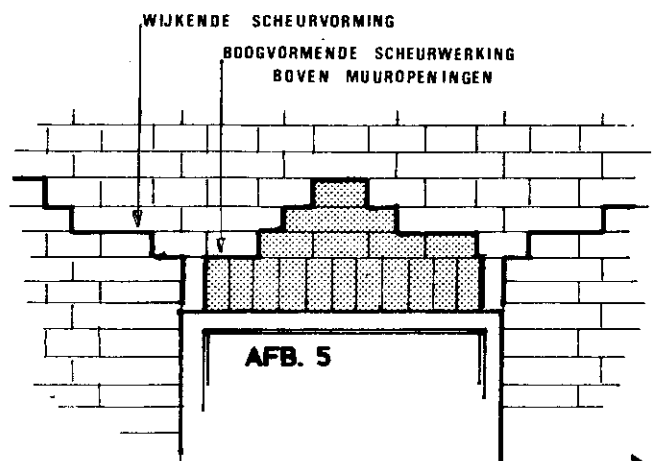
In het laatste geval is de steen vaak zachter, terwijl dit in sterke mate geldt voor de gebruikte specie. Moderne species zijn meest gebaseerd op cement-zand mengsels, terwijl vroeger cement niet of nauwelijks werd gebruikt en men meest kalk-

zandspecies toepaste, welke veel zachter waren en bleven, niet of nauwelijks versteenden en derhalve een plastisch blijvend metselwerk opleverden. Het spreekt dus vanzelf dat werking in en dergelijk gebouw uitstekend kon worden opgevangen zonder dat de onstane deformatie aanleiding gaf tot scheurvorming of zelfs instorting.

Vaak is in oud metselwerk een duidelijke plooiing of golfwerking zichtbaar zonder dat de samenhang van het geheel verloren ging. Desondanks is ook bij oude gebouwen scheurvorming te constateren als gevolg van gebreken in constructie of ondergrond, en het is een goede zaak de "taal" die deze scheuren spreken te kunnen verstaan, om de oorzaak te achterhalen.

In de eerste plaats is het van belang te constateren of er sprake is van oude of nieuwe scheuren; of het proces tot rust is gekomen of nog doorgaat. Verkleuring of stofophoping is daarvan al een eerste indicatie, doch duidelijkheid verkrijgt men door het toepassen van meetmethoden. Men kan op de scheur een strook zwakke mortel aanbrengen -gips o.d.- waaraan nieuwe scheurvorming onmiddellijk is te zien. Nauwkeuriger is de toepassing van zogenaamde meetbouten in het metselwerk aan te brengen en die regelmatig nauwkeurig te (laten) controleren.

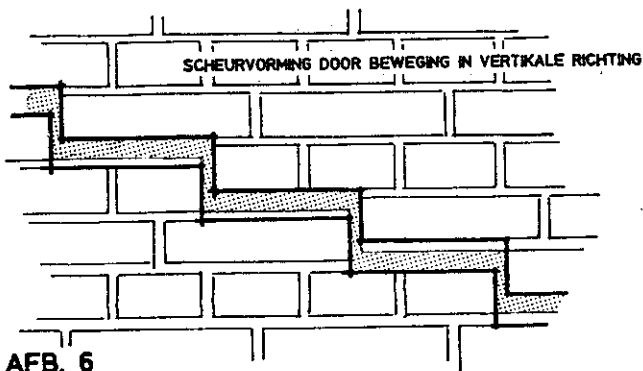
Komen scheuren terug, dan is het van belang te constateren of de beweging die dit veroorzaakt in verticale of horizontale richting plaats vindt. Dit is te zien aan de breedte van de scheur die dan in respectievelijk horizontale of verticale richting groter is dan in de andere richting. Beweging in verticale richting wijst op problemen in de ondergrond; ontwatering bij fundering op staal of rottende paalkoppen bij funderingen met houten palen. (afb.5)

AFB. 5

Beweging in horizontale richting kan een indicatie zijn van krimpen en weer uitzetten onder invloed van bijvoorbeeld temperatuurswisselingen.

Scheuren boven kozijnopeningen die naar elkaar toe lopen wijzen op overbelasting van de draagconstructie boven het kozijn; wijken zij daarentegen uit elkaar, dan kan dit wijzen op een verloren gaan van de samenhang tussen muren en vloeren. (afb.6)

AFB. 6

Een netwerk van fijne scheurtjes kan trilling als oorzaak hebben door bijvoorbeeld zwaar verkeer, of vorstschade.

Al met al een veelheid van verschijningsvormen, en ook een veelheid van mogelijke oorzaken. In het ene geval niet verontwaardigend, in het andere geval van ernstige aard. Een algemene richtlijn is dan ook niet te geven; van geval tot geval is dit door nader onderzoek te bepalen. Wel blijft het van belang of er sprake is van een gebeurtenis in het verleden, bijvoorbeeld zettingen tijdens of kort na de bouw, of dat er sprake is van een nieuw verschijnsel, uiteraard met een recente oorzaak. Slechts door nauwkeurig observeren is daar achter te komen.

Over metselwerk is nog veel te vertellen: de te gebruiken species al naar gelang de hardheid van de toe te passen stenen, de chemische processen daarin, de gewenste waterdichtheid, bijzondere toelagen e.d. maar ook de bijzonderheden over het bakproces, invloeden van baksteen op de maatvoering van een gebouw, de voeg in het metselwerk: uiterlijk en technische eigenschappen. Wellicht iets voor een volgende aflevering van ons "TECHNISCH FEUILLETON".

Mocht een en ander vragen bij U oproepen, schroom niet deze te stellen, waarna wij deze zullen trachten te beantwoorden.

TAAL EN TECHNIEK

U kunt uw schilderijtje aan de muur hangen, of aan de wand. Dat is precies het zelfde; de woorden **muur** en **wand** hebben dus precies de zelfde betekenis.

Is dat wel waar? Wanneer u een grote ruimte heeft, dan kunt u die in tweeën delen met een scheidingsmuur of met een scheidingswand. En nu ziet u een duidelijk verschil: het woord **scheidingsmuur** geeft een stevige constructie aan, waarbij u niet direct aan bijvoorbeeld geluidsoverlast uit de afgescheiden ruimte denkt, terwijl het woord **scheidingswand** (daarbij komt het verkleinwoord **scheidingswandje** al gauw in de gedachten) een veel lichtere constructie aangeeft. Uw huis heeft aan de buitenkant natuurlijk muren: u zou niet aan buitenwanden moeten denken! In de architectuur wordt overigens soms wel over een buitenwand gesproken, maar dan betreft het veelal een houten constructie.

Vanwaar dit betekenisverschil bij gelijksoortige woorden? Dat kunnen we vinden in de herkomst. Het woord 'muur' is voor u (en mij) niet te doorgronden; het woord 'wand' echter wel. 'Wand' hangt samen met het werkwoord 'winden' en daar vinden we de constructiewijze van een wand: je zet verticaal stokken in de grond, windt er horizontaal twijgen om heen en smeert het aan met leem of klei. Dat is een redelijke, maar niet zo stevige constructie. Het is ook de oude Germaanse constructie, wat ook uit de woordherkomst blijkt. In het Duits gebruikt men ook dit woord 'Wand'; in het middelduits, oudhoogduits en oudfrankisch werd hiervoor 'want' geschreven. En het woord 'winden' vinden we in het oudsaksisch, oudengels en gotisch terug als 'windan' en in het oudnoors als 'vinda'. Dit wordt afgeleid van een indogermaanse wortel 'wendh' (betekenis ook 'winden'), te vergelijken met oudindisch 'vindhura' (= gevlochten wagenbak).

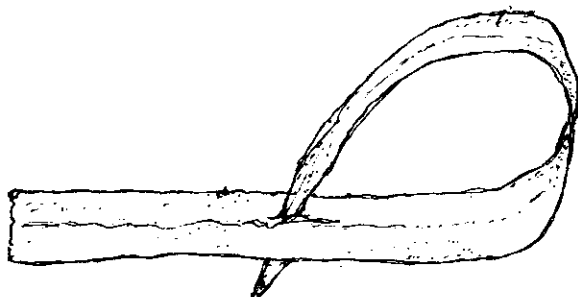
Het woord 'muur' is veel korter te verklaren: het is een rechtstreekse, oude ontleening aan het Latijnse woord 'murus' (hedendaags Duits 'Mauer', Frans 'mur', Engels slechts als een aan het oudfrans ontleend bijvoegelijk naamwoord 'mural').

Het is het aardige dat hier nog steeds uit de taal blijkt dat er naast het inheemse, minstens 2000 jaar oude, wandenmaken de geïmporteerde techniek van het murenbouwen bestaat.

S C H E E P S B O U W R U B R I E K

In ons vorige nummer vertelde (in zijn verhaal „Rondje Plas“) de heer Ernst A. Snoek hoe hij, omstreeks het eind van de eerste wereldoorlog, zijn schepen bouwde: „Dat ging namelijk zo. Van bloemkoolbladeren verwijderde ik de randen en stak daarna in de nerf een lucifer en dan een stukje krantenpapier bol om die lucifer prikken. (...) Voorzichtig in de Rotte laten zakken en voor de wind pffff weg wezen. Ik heb er nooit één terug gezien.“

Hierop reageerde mr A. Loeff als volgt: „In mijn jeugd, begin van de eeuw, maakten we zeilscheepjes zonder hulpmiddelen, van een afgescheurd lis-blad, omgebogen en de punt door een scheurtje langs de nerf gestoken als middenzwaard:

En maar zien wie het langst en verst zeilde!“.

Zelf probeerden wij kort na de tweede wereldoorlog, als ervaren 11-jarige, zeilboten te maken van een halve walnotendop waarin de mast (lucifer) en zeil (papier) met Velpon werden bevestigd. Niet alleen dat de boten vrij gauw doorweekt zonken, maar zelf het aanbrengen van want, gemaakt van naaigaren, kon niet maken dat deze schepen ook maar enigszins recht voor de wind beliefd te varen.

Geen wonder dat in deze tijd van high-tech de Nederlandse scheepsbouw vrijwel geheel te loor is gegaan.

K E R K H O F K E L D E R O N T R A A D S E L D

Het zal u bekend zijn dat de muur rond het kerkhof van de Hillegondakerk dit jaar is vernieuwd: binnen de oude muur is een stalen damwand geslagen voor het zware grondkerende werk en op de oude plaats staat een nieuwe muur voor de goede sier.

Bij het slaan van die damwand is men, achter bij het koor, op een onverwachte weerstand gestuit en gestoten. Na afgraving buiten de damwand bleek hier een kelder of iets dergelijks te zitten, van binnen bekleed met groene en okergele tegels. In ons vorige nummer berichtten wij u daarover; het was toen nog een raadsel wat voor ruimte dit was en uit welke tijd deze stamde.

Het blijkt nu te gaan om een hemelwaterput die gezien de bekledingstegels omstreeks 1790 aangelegd zou zijn. Deze put was verscheidene meters breed en lang; slechts een klein gedeelte is bij de restauratie in het zicht gekomen. Tussen het koor en de damwand is de put nog afgedekt door een gewelfd dak. Wellicht was deze put aanleiding voor de verhalen over 'onderaarde gangen'. Tot een jaar of zestig, zeventig geleden kon men door een luikje in de kerkhofmuur de put bereiken.

In de put werd het regenwater van het dak van de kerk vergaard. Zo stond er (drink-)water voor de dorpelingen ter beschikking. Het is niet bekend of er eerder een andere centrale drinkwatervoorziening was; mogelijk kon men voorheen met de eigen regenput volstaan (rond 1800 begonnen de huishoudens groter te worden), of werd het slootwater (te) ongeschikt voor consumptie.

U kunt de restauratie van de kerkhofmuur nog steeds steunen via postgiro 4 135 052 of bankgironummer 45.45.42.135, ten name van de Restauratie Commissie Hillegondakerk te Rotterdam-Hillegersberg. De helft van de benodigde ruim 2 ton is binnen.

I N H O U D:

Uitnodiging openbare avond	blz 1
Toelichtingen openbare avond: orgel; dia's; oorkonden; de lage landen toen 10 jaar VSW: Terugblik --- Vooruitblik	blz 2
Straatweg - werken in uitvoering	blz 3
Praatje bij een Plaatje	blz 6
10 jaar VSW, 20 x 'Wilgenplas & Rotte'	blz 7
Hillegersberg in woord en beeld	blz 8
Oude Raadhuis als bestuurscentrum	blz 10
Berg en Broek: brief Strekkade 25/26	blz 12
Technisch Feuilleton 1: Metselwerk	blz 14
Taal en Techniek	blz 16
Scheepsbouwrubriek	blz 19
Kerkhofkelder ontraadseld	blz 20

AAN DIT NUMMER WERKTEN MEE:

Mw L. Berger-Schut, ir J.J. Ehrhardt, ir J. Fens, ing L.J.A de Haer, Leen Kok, mr A. Loeff, Leo Mak, G. Slob, J.J. Zanstra

UITGAVE VAN DE VERENIGING STEDEBOUWKUNDIG WIJKBEHOUD HILLEGERSBERG-SCHIEBROEK-TERBREGGE.

Secretariaat
Burg. le Fèvre de Montignylaan 4
3055 LE Rotterdam-Hillegersberg
tel.: 010 - 4 22 35 98
